

Віктар Каратай

АД ДРАМЫ ДА МЕНШЕІ. ЖАНРАВАЯ ПОЛІФАНІЧНАСЦЬ ПАЭМЫ ЯНКІ КУПАЛЫ «СОН НА КУРГАНЕ»

Паводле слухных сцвярджэнняў даследчыкаў, «беларуская паэма на пачатку веку пачала з трагічнага. Яна ўзнаўляла, ставячы ў адзін рад змрочную сучаснасць і такую ж змрочную мінуўшчыну. Часы ўціску, часы прыгону пераходзілі з народнай памяці ў эпічныя творы, прычым пераходзілі ў сутнасці сваіх самых трагічных праяў» [1, 26]. Гэта можна ўбачыць і ў паэмах Янкi Купалы «Зімою», «Нікому», «Калека», «Адплата каханья».

Арыгінальная мастацкая тканiна паэмы «Сон на кургане» – аднаго з найбольш складаных купалаўскіх твораў – узнікла ў выніку арганічнага сiнтэзу дзвюх стыхiй: беларускай народнай вусна-паэтычнай творчасці і класічных літаратурных формаў. У драматызаванай паэме Янка Купала ўпершыню так шырока звярнуўся да надзвычай складаных філасофскіх праблем быцця, што прадвызначыла далейшы напрамак яго мастацкіх пошукаў. Фалькларызм паэмы закранае розныя структурныя узроўні – як фармальна-паэтычныя, так і канцэптואльныя.

Аснову вобразнай сiстэмы паэмы складае народная мiфалогія. Традыцыйныя для Янкi Купалы вобразы кургана, русалак, відмаў не з’яўляюцца эфектнымі арнаментальнымі ўстаўкамі. Яны выдатна «працуюць» на раскрыццё аўтарскай канцэпцыі свету і чалавека ў ім, паглыбляюць ідэю твора сродкамі шматзначнай народнай сiмволікі. Яшчэ ў большай ступені літаратуразаваны вобраз Чорнага як увасабленне агульначалавечых уяўленняў аб уладзе цемры. І ўсё ж поўнай персаніфікацыі гэтых мiфічна-казкавых вобразаў у паэме не адбываецца. Яны не набываюць дастатковай пластычнасці, канкрэтнасці, застаючыся, па сутнасці, вобразамі-сiмваламі, эмблемамі.

Сам – цэнтральны персанаж паэмы. На думку даследчыкаў (А. Арочка), роўнавялікі постаці самога Купалы. У бескампрамісным сутыкненні з Чорным і яго прыслужкамі-відмамі выяўляецца аўтарскае канцэптואльнае крэда. Адна з мажлівых разгадак сутнасці вобраза галоўнага героя – у яго імені. *Сам* (з польскай) – адзін, самотны ці асуджаны на адзiноту.

З асаблівасцямі купалаўскага сімвалічнага абагульнення звязана і вызначэнне жанравых характарыстык твора. Пры ўсёй яго вострай сацыяльнасці, «заземленасці» ў рэальныя праблемы пачатку ХХ ст. купалаўская паэма больш філасофская прытча аб няспынных і пакутлівых пошуках ісціны, аб жорсткасці і алагічнасці свету, заснаванага на ўладзе золата і прымусу, чым востры палітычны памфлет і проста алегарычныя малюнкi. Сімвал, як вядома, з'яўляецца кантрапунктам алегорыі, таксама як міф – антыпод логасу (рацыянальнага пачатку ў літаратуры). Сімвал і міф па сваёй прыродзе – з'явы больш сінтэтычныя і складаныя. Таму, калі мы спрабуем сцвярджаць, што прынцыпы сімвалічнага абагульнення ў купалаўскай паэме пераважаюць, то з гэтым непазбежна прыходзім і да разумення другога, філасофска-міфалагічнага плана твора.

Глыбіня купалаўскай думкі ў паэме-трагедыі раскрываецца праз экспрэсіўную насычанасць і няспешную плыннасць роднага слова пры шчымлівай прастаце элементаў народнага меласу ў ёй. Купалаўскі радок зіхаець багачцем анафарычных паўтораў і алітэрацый, уражвае шырынёй і нязмушанасцю паэтычнага дыхання, падпарадкоўваючы мелас законам музычнай драматургіі. Купала надзяліў сваіх герояў каларытнымі рытмічна-меладычнымі характарыстыкамі, даў узоры рытмічнага вядзення тэмы, вар'іруючы малюнак ад напеўнага легата русальчыных танцаў да стакат і сінкоп у маналогам Чорнага і магутнага ансамблевага крэшчэнда ў фантасмагарычнай сцэне «На замчышчы».

Параўноўваючы паэму «Сон на кургане» з творамі А. Міцкевіча, С. Выспянскага, Ю. Славацкага, М. Булгакава, знаходзім багата роднасных рысаў. Выразная філасофская скіраванасць купалаўскай паэмы, сінтэтычнасць яе мастацкай тканіны, у якой арганічна спалучаюцца рэальнае і ірэальнае, алегорыя і фантасмагорыя, лірызм і экспрэсіўнасць, дазваляюць залічыць паэму-трагедыю да твораў «меніпеевага тыпу» (тэрмін М. Бахціна). Паэма Купалы – адно са звёнаў у працэсе інтэлектуалізацыі беларускай паэзіі, яе заглыблення ў філасофскія пласты чалавечага быцця.

Купалаўская драматызаваная паэма неабходны і непазбежны этап у станаўленні традыцый айчынай філасофскай паэзіі, пошукаў у ёй звлістых, пакручастых шляхоў да праўды. У сілавым полі гэтых памкненняў – «Сымон-музыка» Я. Коласа, «Кругі» У. Дубоўкі, «Хамуціус» А. Куляшова, «Паэма сланечніка» А. Разанава. Перачытаны наноў Купала і сёння здзіўляе сваёй дзёрзкасцю, няўрымслівасцю, а значыць, сучаснасцю.

ЛІТАРАТУРА

1. Арочка, М. М. Беларуская савецкая паэма / М. М. Арочка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 334 с.